

С.О.Борисевич*

РЕАЛІЗАЦІЯ ЧИНШОВОЇ РЕФОРМИ 1886 р. В ПОДІЛЬСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ

У статті досліджуються передісторія й запровадження чиншової реформи 1886 р., а також її реалізація на території Подільської губернії.

19 лютого 1861 р. було проголошено маніфест і положення про скасування кріпосницької залежності селян і запровадження земельної реформи. В історіографії завжди підкреслювалося (і небезпідставно), що реформа була проведена в інтересах поміщиків. Однак інакше й бути не могло, адже дворяни були монополними власниками землі, а селяни – лише користувачами й унаслідок реформи землевласники повинні були позбутися частини своєї власності. Таким чином, продворянська спрямованість реформи, а також монополне право дворян на володіння, розпорядження та користування землею, яке було закріплене жалуваною грамотою дворянству 1785 р., відбилася на характері реформи.

Викупні платежі, розорюючи селянські господарства, стали важким економічним тягарем. Саме вони на тривалий час законсервували залежність селян від землевласника. Насильницька розверстка землі зменшила селянські наділи й витиснула їх "на пісочок". У Подільській губернії шляхом стягнення платежів за люстраційні акти було збільшено оброчний податок¹.

Реформа не зменшила соціальної напруги в Україні. Якщо до 1861 р. селяни вимагали "землі й волі", то в подальшому їхні виступи спрямовувались проти запровадження інституту мирових посередників, кабальних статутних грамот, методів проведення реформи (розверстка землі), унаслідок чого зменшувалися наділи, а також відводилися гірші землі.

Необхідно підкреслити, що найбільшої інтенсивності боротьба селян за землю набула в Правобережній Україні – тут їх експлуатація через передачу в оренду поміщицьких маєтків була найвищою. Іншою причиною загострення боротьби за землю стали виступи чиншовиків, через що й було проведено реформу. Хто такі чиншовики, що являла чиншова реформа 1886 р., як вона проводилася в деяких повітах Подільської губернії? Спроба відповісти на ці питання є метою статті.

Чиншове землеволодіння зародилося в Німеччині XII ст. У XIII ст. німецькі колоністи принесли його до Польщі, а в XIV ст. чиншове землеволодіння з'явилося у Великому князівстві Литовському. У Правобережній Україні та Білорусії ця форма землеволодіння поширилася в XVI ст., а надто у XVIII ст. За юридичною природою цей інститут (як специфічна організація суспільної діяльності й соціальних відносин) був дуже близьким до давньоримської спадкової оренди й становив різновид залежної власності, коли чиншовик мав право спадкового володіння, користування та розпорядження майном (зазвичай нерухомим) зі згоди верховного власника, який мав право на отримання постійного оброку (він називався "чинш") та інші платежі й повинності (які називалися "шарварок"), установлені

*Борисевич Сергій Олександрович – канд. іст. наук, викладач Подільського державного аграрно-технічного університету, м. Кам'янець-Подільський.

ні законом, який пізніше став звичаєм. Чинш виражав залежність чиншовика, який особисто був вільною людиною й завжди міг залишити своє майно (землю), передати його іншій особі (як правило, не землю, а чиншове право), але не міг здавати його в суборенду.

Поширення чиншових відносин припало на період, коли землевласниками було усвідомлено вади кріпосної залежності й держава та поміщики виявили своє прагнення замінити втікачів або зігнаних із землі селян-кріпаків вільними людьми. З іншого боку, необхідність запровадження чиншового права диктувалася потребами заселення безлюдних і необроблених земель. Із кінця XVII ст., а надто у XVIII ст., коли Туреччина залишила Поділля й зменшилася загроза спустошливих татарських набігів – польський уряд почав масово роздавати незаселені селянами землі магнатам. Тобто, потреба нової колонізації Поділля відродила чиншове право, на умовах якого землю отримували не лише селяни, а й вільне міське населення, колоністи, а також безземельна шляхта.

Найчисельнішою верствою серед чиншовиків була чиншова шляхта. Наприкінці XVII ст., унаслідок дроблення шляхетської земельної власності, у Речі Посполитій виник прошарок населення – безземельна шляхта. Нетитуловані шляхтичі з утратою земельних наділів позбувались як засобів до існування, так і політичних привілеїв. Магнатам потрібні були люди для обробки землі у своїх маєтках, і вони охоче користувалися працею збіднілої шляхти з метою перетворити її на залежний землеробський стан. Землевласники керувалися й міркуваннями політичного характеру. Такі шляхтичі становили для магнатів зручне знаряддя збільшення впливу на державні справи, адже їм, як чиншовим власникам землі, поверталися політичні привілеї. Ця верства населення, особливо в Правобережній Україні та Білорусії, значно збільшилася у XVIII ст. (вона дещо нагадувала дворян Московії XV–XVII ст.).

Професор Д.П.Пойда визначав характер чиншового землеволодіння як "особливий вид землеволодіння, т. зв. чиншове володіння землею або вічна оренда"². Із цим не можна погодитися. Професор В.Незабитовський у 1883 р. писав: "Чиншове користування землею завжди поєднувалося з правом вічного спадкового володіння й розпорядження, із правом отримувати з чиншової землі всі вигоди, поступатися нею й передавати в спадщину, а відносини чиншового власника до власника маєтку обмежувалися звичайним обов'язком платити за користування землею на вічні часи встановлену плату (чинш). Чиншове право не слід плутати з орендним правом, яке виникає з договору строкового найму й має характер особливого майнового й, до того ж, безстрокового права на нерухомий маєток"³.

Чиншове право зумовило особливу форму землеволодіння. Воно передбачало право володіння, користування та обмеженого розпорядження нерухомою власністю, а оренда лише надавала право користування. Чиншовик обмежувався обов'язком платити за володіння землею встановлений на вічні часи чинш, тоді як орендна плата могла змінюватися. Чиншове володіння було спадковим, а оренда – строковим правом користування землею. Ці три принципи ознаки відрізняли чиншове володіння від оренди.

У праці В.Незабитовського зазначалося: "Сеймові дебати 1791 р. чітко окреслюють суспільне становище чиншової шляхти. Це були доменіально залежні безземельники, котрі не мали й не могли мати власного голосу, а служили лише знаряддям панських інтриг. На сеймики ці залежники з'являлися не своєю волею, а неволею... Майнове право на землю становило корінний інститут Речі Посполитої, але воно ... дозволялося лише як земське право, як шляхетський привілей. Будь-яке приватне користування землею, без земського на неї права, пов'язувалося з особистим службовим становищем користувача, підпорядковувало його вотчинній владі й було володінням до ласки"⁴.

Отже, у Речі Посполитій приватна власність на землю за незначними винятками була привілеєм суто шляхетським. Земське право, яке узаконювало приватну власність на нерухоме майно, надавалося персонально. Саме тому чиншове право, яке дозволяло володіти, користуватися та розпоряджатися землею, не було приватним. Воно ґрунтувалося на особисто-службовій підлеглості чиншовика та "милості" вотчинника.

Численні суперечки російських юристів викликав характер польського чиншового права у зв'язку з ускладненнями, з якими змушені були рахуватися російське законодавство та суди, коли наприкінці XVIII ст. до Російської імперії було приєднано Правобережну Україну, Білорусію, Литву та частину Польщі.

Маніфестом Катерини II від 30 жовтня 1794 р. мешканцям Правобережжя було забезпечене право володіння, користування й розпорядження майном за Литовським статутом. Сенатським указом від 11 вересня 1797 р. усім судовим установам у Мінській, Волинській та Подільській губерніях давалося роз'яснення, що вони у своїх діях повинні "привілеями в статуті й конституціях збережених керуватися". Таким чином, російський уряд підтвердив чинність колишніх законів, "не входячи, які саме ці закони"⁵. Того ж року Павло I дозволив залишити чиншові права на земельні володіння за мешканцями містечок.

У Російській імперії до 1785 р. по суті не існувало приватної земельної власності та приватного кріпосного права. Земля належала державі. Кожен власник, на якій би підставі він не володів землею, не володів нею де-юре, а лише з ласки монарха. Катерина II, приймаючи колишні польські провінції під свою державу, зарахувала шляхту до стану дворян, підтвердила недоторканність її земельних і кріпосних прав. А грамота 1785 р. такі ж права дарувала російському дворянству, тобто передавала поміщицькі маєтки з селянами в приватну власність. Приватне кріпосне право, як поступка, продиктована обставинами часу, стало легітимним.

Юридичне становище чиншової шляхти залишалось незмінним у межах Російської імперії до 1831 р. Після польського повстання 1830–1831 рр. указом Миколи I від 31 грудня 1831 р. всі шляхтичі, які неспроможні були довести свого шляхетства, позбавлялися дворянства. Шляхта змушена була ще з 1800 р. доводити своє походження. У 1802 р. на приєднаних територіях запроваджуються дворянські родовідні книги, куди вписувалися всі роди, які спромоглися документально довести своє шляхетство (указами сенату 1864 і 1866 рр. пошуки польською шляхтою доказів своїх прав остаточно припинялись). Чиншову шляхту було включено, залежно від місця проживання, до стану міщан чи селян-однодворців.

25 липня 1840 р. вийшов указ щодо припинення чинності Литовського статуту в Правобережній Україні й запровадження загальноросійські закони. До цього часу царський уряд у межах Правобережжя різними постановами прилаштував статут до російського законодавства. Незважаючи на це, в указі визнавалася чинність актів, які з'явилися до 1840 р. й стосувалися губерній Правобережної України. Тобто, інститут чиншового права не ліквідувався. Окрім того, визнавалися всі юридичні взаємовідносини, які фіксувалися в документах до 1840 р., що гарантувало права чиншовиків, які мали письмові докази своїх прав.

У Подільській губернії на письмово затвердженому чиншовому праві на володіння землею перебувало 10% чиншовиків. Решта 90% були на звичаєвому праві, тобто документально незасвідченому. На його наявність указували квитанції, що підтверджували сплату постійного чиншу; незмінність земельних наділів; порівняно невеликі ділянки присадибної, польової та, іноді, сіножатної землі, а також особиста свобода носіїв цього права.

Тож попри указ від 25 липня 1840 р., що поширював на губернії Південно-Західного краю імперії чинність російських цивільних законів, які взагалі не ре-

гулювали чиншового права, ці взаємовідносини продовжували виникати, і не тільки в Правобережній Україні, а й у інших губерніях, зокрема, на півдні України. Процес поширення чиншових форм володіння землею тривав майже до поч. 80-х рр. XIX ст.

Питання неврегульованого законодавством чиншового права гостро постало в 2-й пол. 60-х рр. XIX ст. По-перше, суди, які керувалися російськими законами, змушені були відмовитися від захисту цих відносин. Перед владою постала дилема: або ліквідувати цей інститут, або законодавчо його визнати й урегулювати взаємовідносини між поміщиками й чиншовиками. Ігнорування чиншового права й відмова в його судовому захисті призвели до масового обезземелення значної верстви населення. Потрібно враховувати ще й те, що з кін. 50-х і до поч. 80-х рр. XIX ст. верховні власники землі поступово переводили чиншовиків на становище звичайних орендарів.

По-друге, скасування кріпосного права в 1861 р. і втягування поміщицьких економік у товарно-грошові відносини спричинило те, що поміщикам (у т.ч. в Подільській губернії) ставало не вигідним подальше проживання в їхніх маєтках чиншовиків. Вони змушували їх погоджуватися на перманентне збільшення чиншу; повністю відбирали їхні польові наділи або замінювали на інші, менші й гіршої якості; позбавляли сервітутів; примушували укладати строкові угоди стосовно користування землею, тобто переводили їх на оренду.

Ці причини обумовили погіршення матеріального стану чиншовиків. Після падіння кріпосного права вони залишилися категорією селян, найменш забезпечених землею й найбільш обтяжених повинностями на користь поміщика. Ці обставини підштовхували їх до участі, поряд із селянами, а іноді й окремо, у заворушеннях.

У таких умовах сенат був змушений піти на ліквідацію чиншового права в губерніях Правобережної України, Білорусії та Царства Польського, але з наданням чиншовикам права викупити свої наділи за фінансової допомоги уряду. 1876 р. волинський губернатор у своєму щорічному звіті писав "про необхідність, із огляду на відсутність позитивного закону, який би визначив підстави чиншового права, установити для чиншовиків особливі правила"⁶. Його думку підтримали губернатори Київської та Подільської губерній, а також генерал-губернатор О.М.Дондуков-Корсаков і керівники губернських жандармських управлінь. Наслідком цих пропозицій було утворення 1877 р. при міністерстві внутрішніх справ чиншової комісії під головуванням товариша міністра Ф.В.Готовцева. Їй доручили розробити законопроект про чиншовиків. Нарешті, 9 червня 1886 р. було прийнято "височайше затвержене положення про поземельний устрій сільських вічних чиншовиків в губерніях західних і білоруських". До закону додався табель із оцінкою земель у різних регіонах, де чиншовики мали право її викупувати.

Преамбула положення визначала основний механізм його запровадження. У кожному повіті утворювалася тимчасова установа – повітове з чиншових справ "присутствіє". До його складу входив кандидат від мирових посередників та підлеглих йому вільнонайманих землемірів (вони утримувалися за рахунок державної скарбниці, до якої повинні були надходити 0,5% від усіх щорічних викупних платежів). До складу присутствія входили представники від місцевих дворян, які утримувалися за рахунок усіх землевласників повіту, на землях яких мешкали чиншовики. Губернські з селянських справ присутствія поділялись на відділи, які займалися касаційними скаргами стосовно рішень повітових присутствій. У преамбулі підкреслювалося, що у випадках, коли за певними особами не визнавалися чиншові права, вони мали право протягом п'яти років користуватися земельними наділами на попередніх умовах. За цей час вони повинні були або купити в поміщика цю землю, або укласти з ним договір оренди⁷.

У першому розділі роз'яснювались основні принципи, на підставі яких визнавалися чиншові права: а) чиншовиками могли бути всі особи, незалежно від стану чи віросповідання; б) права поширювалися тільки на російських підданих; в) безстрокове користування й розпорядження землею зі сплатою грошового або натурального чиншу, який не підлягав змінам через свавілля вотчинника. Земельне володіння визнавалося чиншовим, якщо воно розпочалося перед 21 серпня 1840 р. (цей строк поширювався тільки на Правобережну Україну) і було доведено письмовою угодою або свідками (тільки в тому випадку, якщо ці свідчення відповідали всім цим умовам). Земельні володіння визнавалися чиншовими й після 21 серпня 1840 р. До них належали ті, які з'явилися не пізніше як за 10 років до видання цього положення, але вже на інших умовах. Якщо письмових доказів не існувало, то чиншовий наділ мав розташовуватися в населеному пункті або в тій його частині, де мешкали претенденти на чиншові права. Особи, яких поміщик позбавляв чиншових прав, зобов'язувалися протягом 6 місяців оскаржити ці дії в суді або в урядових установах, інакше довести свої права було неможливо. Крім письмових актів, які доводили чиншові права різних осіб на землю, доказами могли слугувати: а) судові рішення; б) поступлива угода; в) заповіти та інші документи, які засвідчували перехід чиншових прав на землю від однієї особи до іншої; г) платіжні книжки, розписки, квитанції, видані поміщицькою економією; д) інвентарі, описи, реєстри та плани маєтків; ж) ревізські казки, сімейні списки, метрики; з) показання свідків, якщо необхідно було встановити окремі ознаки чиншового володіння або виявити осіб, яким належали певні наділи⁸. Таким чином, у законі чітко окреслювалися умови, що могли бути доказом чиншових прав. Це було важливо, адже в Подільській губернії, як правило, передача землі на чиншовому праві письмово не закріплювалася.

Другий розділ визначав умови, за яких припинялося чиншове володіння. Протягом 3-х років вотчинникам і чиншовикам надавалася можливість полюбовно домовитися стосовно припинення чиншового володіння шляхом викупу земельвласником у чиншовиків їхніх прав або придбання останніми своїх наділів у власність чи оренда їх. Такі домовленості необхідно було реєструвати в повітових присутствіях, інакше вони не визнавалися законом і стягувалося відповідне мито. У випадку узгодження права викупу чиншовиком його наділу уряд надавав позику, яка не повинна була перевищувати оцінки цих земель за табелем. У разі, коли викупна сума була меншою від розміру урядової позики, до неї додавалася недоїмка чиншу, яка накопичилася, починаючи з 1876 р. Коли викупна сума перевищувала урядову позику, додатковий платіж вотчиннику чиншовик сплачував за взаємною домовленістю. Після закінчення трирічного терміну викуп чиншових наділів мав здійснюватися в обов'язковому порядку за сприяння уряду. Розмір викупної суми встановлювався шляхом 6% -ї капіталізації річної вартості чиншу та натуральних повинностей. Викупна позика надавалася землевласнику державними 5% -ми цінними паперами. Чиншовик повинен був погасити її протягом 49 років шляхом щорічних викупних платежів, які дорівнювали 6% від позики. Дозволялося повернути кредит раніше вказаного строку як готівкою, так і державними відсотковими паперами. У разі накопичення недоїмки зі сплати викупних платежів чиншові наділи виставлялися на продаж із публічних торгів; їх мали право купувати й односельці. Чиншовики, які належали до міщанського стану, після викупу наділів переходили до селянського стану. Після викупу земельного наділу чиншовики мали право об'єднуватися в одне селянське товариство, але не менше 20 осіб чоловічої статі⁹.

Тож ліквідовуючи неврегульоване російським законодавством чиншове право, уряд виводив чиншовиків із економічної залежності від землевласників, прагнучи сформуванню в Правобережній Україні дрібного власника, але вже економіч-

но залежного від держави. Навіть коли чиншовик міг одразу викупити свій наділ, уряд контролював викуп (обов'язкове надання позики), у протилежному випадку він залишався без права на власну землю. Потрібно відзначити, що після законно затвердженого дозволу на викуп поміщики отримували викупні суми, ураховуючи, що майже 80% маєтків перебувало в заставі за борги. Хоча селянин не платив відсотки за державну позику, фінансова система все ж мала зиск, оскільки за невчасну сплату щорічних викупних платежів можна було продати наділи з публічних торгів, а у випадках, коли сума перевищувала селянський борг, її надлишок не повертався колишнім чиншовикам (надходив на користь держави). Закон не регулював питання щодо повернення грошей, які були раніше сплачені в рахунок погашення боргу.

Розділ третій розкривав механізм реалізації положення. Його впровадження покладалося на повітові з чиншових справ та губернські з селянських справ присутствія під наглядом міністерства внутрішніх справ і генерал-губернатора. Непорозуміння між вотчинниками й чиншовиками вирішував урядуючий сенат. Скарги на рішення повітового присутствія надсилалися до губернського присутствія, а на нього – до II департаменту сенату. Кожен землевласник зобов'язувався протягом одного року (після 9 червня 1886 р.) подати в місцеве повітове присутствіє такі дані: а) перелік чиншовиків, які мешкали в його маєтку; б) кількість землі в кожного домовласника; в) її опис; г) розмір чиншу; д) наявність сервітутів; ж) плани чиншових земель, якщо вони існували. Із переліком волосне правління зобов'язане було ознайомити всіх чиншовиків. Невключені до нього селяни, які вважали себе чиншовиками, мали право протягом 6 місяців подати в повітове присутствіє заяву з доказами своїх прав. По закінченні цього терміну жодні претензії не приймалися. Іменний перелік перевірявся на місці мировим посередником у присутності всіх сторін та понятих. Неприбуття сторін або їхніх уповноважених не шкодило перевірці. У результаті цих дій складався протокол, який підписував мировий посередник, сторони суперечки й поняті. Іменний перелік дозволялося доповнювати на місці. Після таких перевірок у присутності зацікавлених сторін відбувалося засідання повітового присутствія (по кожному маєтку окремо), де приймалося остаточне рішення щодо встановлення прав чиншовиків на землю, визначення розміру чиншових ділянок, грошового еквіваленту всіх повинностей, викупної суми для кожного чиншовика окремо та розміру урядової позики й додаткової суми. На підставі цього рішення з'являлася відповідна постанова та оформлювалися викупні акти. У випадку визнання сторонами викупних актів справа надходила до головної викупної установи, де складалися плани та геодезичні описи чиншових ділянок. Справа в цій установі припинялася, коли скарга на рішення губернського присутствія надходила до сенату¹⁰.

До положення додавався "Табель подесятинних цін, на підставі яких враховувався вищий розмір позики, що видавалась урядом під час викупу сільських чиншових повинностей у губерніях західних і білоруських". На його підставі десятина присадибної землі, незалежно від місцевості, оцінювалася в 150 руб., а для польової та сіножатної землі запроваджувалася певна градація залежно від якості. Подільська губернія поділялася на 22 місцевості з оцінкою десятини землі від 50 до 82 руб. 50 коп.¹¹

Таким чином, положення від 9 червня 1886 р. започаткувало процес ліквідації чиншового права на західних теренах імперії. Воно сприяло припиненню заворушень сільських чиншовиків, що становили досить велику частину населення Подільської губернії. Цим законодавчим актом було зроблено рішучий крок у бік ліквідації поземельних відносин, які вже не відповідали потребам капіталістичного розвитку на селі й не регулювалися законодавством. Його розробники використали досвід селянської реформи й саме тому більше не з'являлося жодних зако-

нодавчих документів. Положення ліквідувало чиншове землеволодіння, але наслідки його ліквідації були відчутними до поч. ХХ ст.

За інформацією канцелярії київського, подільського й волинського генерал-губернатора кількісний склад чиншовиків Подільської губернії в 2-й пол. 70-х рр. ХІХ ст. був таким¹²:

Загальна кількість чиншовиків	Стани, за якими розподілялися чиншовики						Кількість землі, яка перебувала в користуванні чиншовиків (дес.)			Середня кількість землі (дес.)		Загальна кількість чиншовиків
	дворянські купці	духівництво	міщани	селяни	відставні солдати	іноземні поселенці						
12 повітів												чиншовики
32431	1341	89	5447	5272	-----	286	17512	43720	55232	1,7	0,32	74726

Наведені цифри свідчать, що майже половину сімейств чиншовиків становили міщани. Але це були міщани містечок, населення яких жило здебільшого з рільництва. Дворян, які спромоглися в 1-й половині ХІХ ст. довести своє походження, була незначна частина (більшість тих, хто не довів походження, була переведена в стан селян чи міщан). Представники купецького стану теж становили незначну кількість, адже вони були селянами-чиншовиками чи міщанами-чиншовиками, які розбагатіли на відхожих промислах. Нагромадивши необхідний капітал, ці особи зайнялися торгівлею й перейшли в стан купців, але не покинули сімейного землеробства. Попри значні статки, такі купці не бажали втрачати землю, яку вони вважали батьківською, тим більше, що з'явилася можливість перетворити її на приватну власність. Іноземними поселенцями, які довели свої чиншові права, переважно були особи, які перейшли на територію Подільської губернії з правого берега Дністра. Інші іноземні переселенці селилися компактно й користувалися правами колоністів. Ще менше було представників духівництва. Це, як правило, були діти чиншовиків, які здобули духовну освіту та виконували обов'язки місцевих парафіяльних священників. Статистика свідчила, що чиншовики, особливо ті, які, окрім сільського господарства, не займалися ніяким промислом, перебували в злиденному становищі. Колишні поміщицькі та державні селяни мали в 2–3 рази більше земельних угідь на сім'ю, а тим більше з розрахунку на кожну особу. Польової землі в чиншовиків було лише в 2,5 рази більше, ніж присадибної, тоді як у колишніх поміщицьких та державних селян – у 5–7 разів більше. Це свідчить про те, що для доволі значної кількості чиншовиків рільництво було не єдиним і не головним джерелом прибутку; решта чиншовиків перебувала в злиденному становищі, яке було гіршим, аніж у колишніх кріпаків. У соціальному плані це був "пальний матеріал" на селі.

За інформацією міністерства внутрішніх справ (1880 р.) у Подільській губернії чиншовики сплачували землевласникам такі розміри чиншу¹³:

У середньому на кожний двір, руб. на рік		На кожну десятину землі в середньому, руб. на рік	
з городників, які займали лише садибу	з тяглих, які займали садибу й польову землю	з городників	з тяглих
4,57	23,97	7,92	3,42

Щодо питання впровадження положення в Подільській губернії дослідженням було охоплено 38 дворянських маєтків і один удільного відомства в Балтському повіті та 15 поміщицьких маєтків у Кам'янецькому. На підставі положення землевласники протягом одного року зобов'язані були скласти іменні списки вічних чиншовиків. Із 12 маєтків Кам'янецького повіту тільки вотчинниця с. Довжок княгиня Анна Хілкова відмовила всім мешканцям села у визнанні чиншових

прав і не склала списку. У 38 маєтках Балтського повіту не було складено 13 списків. У всіх іменних списках визнавалися чиншові права на присадибну землю. Необхідно зазначити, що з усіх досліджених маєтків два мали певну особливість. Так, с. Малинівці Гаврилівецької волості Кам'янецького повіту належало товариству селян, яке давало згоду на складання списку, та с. Станіславчик Балтського повіту, яке належало удільному відомству¹⁴.

В 11 маєтках Кам'янецького повіту землевласники визнавали присадибні ділянки за 169 господарями в розмірі 105 десятин (далі – дес.) 1265 сажнів² (далі – саж.). Найбільше власників, котрі довели свої чиншові права на присадибну землю, мешкало в с. Кирилівка Маківської волості (69); найменше – у селищі Липини Лисецької волості (1). Найбільше присадибної землі в одного господаря було в маєтку поміщика Шенвальда, у частині с. Суржа (1 дес.); найменше – у с. Малинівці (по 601 саж.²). У середньому в усіх маєтках на кожного чиншовика припадало по 1498 саж.² присадибної землі. У 2 із 11 маєтностей не визнали чиншових прав на орні ділянки землі. В інших – за 132 господарями затвердили ці права. Їм належало 489 дес. 464 саж.² оранки. Найбільше польової землі на кожного чиншовика припадало в селищі Липини (6 дес. 1344 саж.²), а найменше – у чиншовиків селища Мукша (по 1 дес. 1549 саж.²). А в середньому на кожного чиншовика припадало по 3 дес. 1694 саж.² орної землі, так як і у селян (якщо враховувати лише тих з них, що отримали орну землю). Лише в с. Суржа, однією частиною якою володіла княгиня Хілкова, а іншою – вотчинник Шенвальд, визнавалися чиншові права на сіножатну землю (за 26 господарями – по 1 дес. в частині княгині та по 1800 саж.² у 2 чиншовиків у маєтку Шенвальда), а в с. Сокиренцях визнавалися чиншові права на вигін (вісьмом чиншовикам відходило 1600 саж.², тобто в середньому по 200 саж.² на одного господаря)¹⁵.

У Балтському повіті в 25 маєтках (один із них удільного відомства) чиншові права на присадибну землю закріплювалися за 557 чиншовими ділянками, які становили 256 дес. 376,5 саж.² Найбільше землі на чиншову присадибну ділянку припадало в господарстві удільного відомства с. Станіславчик (1 дес. 332 саж.²), а найменше – у с. Гедерима (282 саж.² – у середньому по 1158 саж.²). Ділянки оранки за чиншовиками визнавалися лише в 3 маєтках загальною площею 548 дес. 562 саж.², розподілених на 83 ділянки в середньому по 6,6 дес. У с. Кос за 17 чиншовими ділянками визнавалося 4 дес. 1270 саж.² незручних земель. У с. Дигер за 59 чиншовими господарями закріплювалося 8 дес. 1384 саж.² незручних земель загального користування, а в с. Погреби – загальний вигін у 5 дес. 2211 саж.² для 45 господарів¹⁶.

Після подання землевласником у повітове присутстві іменних списків чиншовиків та розголошення їх через волосне правління розпочався тривалий процес розгляду скарг претендентів на викуп земель за чиншовим правом. Причиною скарг було невизнання за певними особами чиншових прав щодо орних земель і невнесення їх у списки; претензії стосовно чиншових прав на присадибні ділянки та сіножати, вигони й сервітутні права.

Так, у 28 населених пунктах Балтського, 8 – Кам'янецького й 1 – Вінницького повітів 915 господарів висунули претензії щодо визнання за ними чиншових прав на орну землю. Тільки в с. Суржа Кам'янецького повіту (2 господаря) та с. Писарівка Балтського повіту (24 чиншовика) спромоглися довести свої права на орну землю, решті було відмовлено на підставі положення, яке чітко регламентувало ознаки чиншового володіння землею. Вони були такі: 1. Під час розгляду скарг претенденти користувалися землею в різних місцях (ці факти було зафіксовано у 8 селищах Балтського повіту). 2. Плата за користування землею не була постійною, тобто мінялася за бажанням поміщика в 5 маєтках Балтського повіту. 3. Унаслідок заміни грошового чиншу на натуральну плату в 4 маєтках Балтського повіту. 4. Земля в селян була повністю відібрана поміщиком або її замінили на

іншу, у меншій кількості й гіршої якості в 13 маєтках Балтського повіту. 5. Землею довгий час ніхто не користувався, а після 1886 р. виникли претензії щодо чиншових прав на неї в 3 маєтках Балтського повіту. 6. Вчасно не було подано позови до суду щодо порушень поміщиком чиншових прав на орну землю в 9 маєтках Балтського повіту та 7 – Кам'янецького. 7. Поміщики спромоглися довести, що селяни користувались орною землею на підставі оренди в 9 маєтках та 4 чиншовиків перевели на щорічне її винаймання (Балтський повіт). 8. У Балтському повіті в с. Гедерима селяни самі відмовилися від претензій щодо чиншових прав, а в с. Калантирка за чиншовиками не визнали відповідних прав на оранку, яка була на вигоні загального користування. 9. У Кам'янецькому повіті в с. Гаврилівці 3 претендентам щодо польової землі було відмовлено на підставі того, що чинність положення 1886 р. заборонялося поширювати на іноземців, посилаючись на закон від 25 липня 1864 р. щодо облаштування вільних людей на приватних землях у західних губерніях імперії¹⁷. Цікаво, що в справах стосовно надання чиншовикам права викупу тих чи інших земельних наділів не зазначалось ані їхнього етнічного походження, ані віросповідання. А цей момент був дуже важливим, адже на чиншовиків не поширювався принцип викупу їхніх земельних наділів, який застосували щодо селян-українців.

Після скасування кріпосного права та поширення товарно-грошових відносин власники маєтків розпочали наступ на земельні володіння чиншовиків. Він виявився в повному вилученні земельних угідь на користь поміщицького господарства, у заміні їх на гірші й у меншій кількості, перманентному підвищенні платні за користування, вилученні земельних угідь і передачі їх в оренду й суборенду, запровадженні щорічних домовленостей щодо умов користування й платежу за землю, а також примусовому укладанні орендних контрактів.

Отже, протягом 60-х – 80-х рр. XIX ст. принципи чиншового утримання орної землі, зафіксовані в положенні 1886 р., поступово зникли. Саме тому колишні чиншовики неспроможні були довести свої права й змушені були переходити на орендне користування землею, що негативно позначилося на розвитку їхніх господарств. Яскравий приклад – с. Малий Бобрик Балтського повіту. Поміщиця Софія Фемеліди 26 лютого 1887 р. письмово заявила балтському повітовому справнику, що вона "...виявляє готовність віддати на поточний господарський рік селянам її маєтку, які претендують на чиншові права, вільну землю в кількості близько 500 дес. за теперішньою ціною, тобто по 5 руб. за десятину, попри те, що сторонні орендарі сплачують тепер по 6 і 7 руб. за десятину, при цьому додала, що вона доручила управляючому маєтком утриматися до весни від роздачі землі стороннім особам, аби не заважати селянам скористатися землею на теперішній господарський рік, а якщо селяни землю цю своєчасно не орендують, то вона, задля уникнення збитків, змушена буде віддати її стороннім особам і знімає з себе будь-яку ... відповідальність за впертість селян, що претендують на чиншові права"¹⁸. Існував і інший бік медалі. Довідавшись про закон 1886 р., з'явилися претенденти на пільгове придбання землі, які не мали на це жодних підстав.

Поміщики досить прихильно ставилися до визнання чиншових прав на присадибні ділянки й надання пільгових прав щодо їх викупу. Вони були зацікавлені в утриманні на своїх землях робочої сили. Присадибні ділянки було складніше відбирати або міняти, ніж орні землі, а польові землі вони не бажали продавати за відносно малою ціною. Відібрану орну землю поміщики здавали в оренду одній особі або тим, у кого її було відібрано. Із присадибними ділянками зробити таке було складніше. Наприклад, у с. Дубова Балтського повіту 54 господарі висунули претензії щодо чиншових прав на присадибні й орні землі, вигони та сіножаті, але спромоглися довести свої права лише на присадибну землю¹⁹.

Із досліджуваних населених пунктів лише в 7 випадках було відмовлено претендентам на чиншові права стосовно присадибної землі²⁰, у 4 випадках пре-

тензії були безпідставними, а в інших – простежувалась експансія поміщиків на присадибні ділянки чиншовиків.

Відмова чиншовикам у правах на сервітути була зафіксована в 2 селищах Кам'янецького повіту тому, що претенденти вчасно не звернулися з позовом до суду. У с. Кульна (Балтський повіт), а також в с. Гонората вигін перебував у користуванні селян – у такому випадку положення 1886 р. не поширювалося на чиншовиків. В усіх інших досліджуваних селах (за винятком 7) сервітути в чиншовиків було відібрано протягом 60-х – поч. 80-х рр. XIX ст. Сервітутне право чиншовиків було визнано лише в 5 селищах Балтського повіту та 1 – Кам'янецького²¹. Отже, колишні чиншовики ще задовго до положення 1886 р. були позбавлені сервітутних прав і мусили платити за право випасати й напувати худобу, користуватися лісом та ін. Поміщика вже не турбувало, хто оброблятиме землі економії – людей можна було найняти, вибираючи серед великої кількості претендентів. Саме тому землевласник більше був зацікавлений у коштах, які він отримував від різноманітних статей прибутку у своєму маєтку, аніж в утриманні в ньому потенційних робітників. Для нього мало значення не хто саме користуватиметься ділянками землі в маєтку, а скільки й чи вчасно йому платитимуть за це (що й було причиною поміщицької експропріації землі та сервітутів у чиншовиків та поступове переведення їх на орендні права). Слід враховувати й той момент, що поміщики вже мали досвід втрати родючих земель після селянської реформи 1861 р., тож вони прагнули уникнути подібної небезпеки, яка могла виходити від чиншовиків.

За табелем подесятинних цін, десятина присадибної землі в Подільській губернії оцінювалася в 150 руб., а орної та сіножатної – залежно від повіту. У Кам'янецькому – ціна десятини дорівнювала 82 руб. 50 коп., Балтський поділявся на 2 регіони: перший – уздовж річок Буг, Кодима, Дністер та Ягорлик, де десятина оцінювалася в 40 руб.; другий – решта території – у 60 руб.²²

У 27 населених пунктах Балтського повіту та в 4 Кам'янецького 791 господар здобув право викупу землі на підставі положення. Серед них 741 особа була селянином, 31 міщанином, 12 дворян та 9 почесних громадян. Вони отримали право викупити 383 дес. 690,5 саж.² присадибної землі. У 6 селах Кам'янецького повіту 136 господарів викупали 759 дес. 2 131,5 саж.² орної землі. У 3 селах Кам'янецького й у 2 Балтського повітів 73 чиншовики отримали право викупити 17 дес. 1 300 саж.² вигону та сіножатей, 30 господарів викупили 5 дес. 493 саж.² непридатної для ріллі землі. За ці землі вони мали сплатити викупні платежі на загальну суму 86 966 руб. 13,2 коп. Держава видала їм урядову позику в сумі 84 273 руб. 49,6 коп. До загальної суми викупних платежів, окрім оцінки землі, входила сума недоїмки, яку чиншовики заборгували поміщикам за попередні роки – вона дорівнювала 11 939 руб. 71,3 коп. Її повинні були сплатити 225 колишніх чиншовиків, які мешкали в 10 селах.

Різниця між сумою викупних платежів та урядовою позикою становила 2692 руб. Вона була оформлена в додаткову плату, яку чиншовики мали безпосередньо виплатити поміщику за взаємною домовленістю. Але до цієї суми додавалися відсотки, які нараховувалися за недоїмку (1790 руб. 92,1 коп.). Таким чином, додаткову плату повинні були сплатити 332 чиншовики з 20 населених пунктів на загальну суму в 4483 руб. 55,7 коп.²³

Отже, майже всі претенденти з числа колишніх чиншовиків здобули право на викуп присадибних ділянок, у той час як на орну землю таке право отримало майже в 6 разів, а на вигони та сіножаті – майже у 12 разів менше. Якщо ці люди володіли правом викупувати присадибні ділянки на підставі чиншового права, то, безумовно, вони колись володіли таким правом і стосовно орної землі та сервітутів. Із одного боку, колишні чиншовики користувалися втраченими земельними угіддями на чиншовому праві, а з іншого – закон фіксував їх ставлення до прав власності на землю, в якому вони перебували на момент виходу положення. Червоною ниткою проводилася думка щодо поваги прав власності й зако-

нів, які регулювали земельні відносини. Один момент, який свідчив, що законодавець усе ж захищав інтереси дворян-землевласників, полягав у тому, що до викупної ціни, яку колишні чиншовики мали сплатити за земельні угіддя, додавалася недоїмка в сплаті чиншу. Щоправда, вона нараховувалася лише третині осіб. Державна позика видавалася залежно від фіксованої в законі суми. Ціна не присадибних земель залежала від цін, які встановилися на ринку. Викупна сума обраховувалася залежно від 6%-ої капіталізації річного чиншу, який сплачували чиншовики. Саме тому викупні платежі перевищували суму державної позики. Але іноді визначена законом позика перевищувала викупні платежі – тоді до викупної суми додавали частину чиншової недоїмки, яка дорівнювала тій сумі, на котру державний кредит перевищував викупні платежі. Саме цей момент свідчить на користь пропоміщицької спрямованості положення.

Процес надання колишнім чиншовикам дозволу викупити присадибні, польові й інші землі мав свій порядок. Після того, як остаточно визнавалися чиншові права претендента на викуп певної ділянки землі й не існувало судових суперечок, повітове присутствіє складало викупний акт для кожного господаря окремо. Після цього губернське присутствіє зверталось до старшого нотаріуса Подільського окружного суду із запитом: чи існували борги у вотчинника, в якого чиншовики мали викупити землю? Це робилося задля з'ясування напрямку спрямування викупних платежів у вигляді державної позики: чи безпосередньо землевласнику, чи кредиторам. Із таким же запитом присутствіє зверталось й до Подільської казенної палати. 1889–1890 рр. губернське присутствіє з'ясувало таку картину: заборону було накладено на 11 маєтків – власники 9 із них заборгували державним кредитним установам 678 360 руб., один землевласник мав податкові борги в сумі 1 149 руб. 56 коп., а маєток М.О.Салтикевича в с. Пушкова Балтського повіту перебував у забороні за позику Київського поземельного банку в сумі 22 800 руб. та приватний борг у сумі 7 849 руб. 35 коп.²⁴

Після цього губернське присутствіє зверталось до кредиторів через департамент окладних зборів II викупного відділу міністерства фінансів стосовно отримання дозволу на викуп чиншовиками земель у цих маєтках (щодо земельних володінь, не обтяжених боргами, така процедура не проводилася).

На землю колишніх чиншовиків, яку затвердили їм на викуп, департамент окладних зборів накладав заборону у зв'язку з виділенням урядової позики²⁵. Отже, у випадку, коли поміщицький маєток перебував під заборонаю, урядова позика колишнім чиншовикам за землю надходила на погашення позик і боргів землевласників. У випадках, коли заборони не було, урядову позику отримував безпосередньо власник маєтку.

Основна сума урядових позик виділялася 5%-ми банківськими державними білетами, номінальна вартість яких становила 50 руб. і залишок її, який не був кратний 50, видавався готівкою. Наприклад, урядову позику чиншовикам с. Кос (Балтський повіт) було визначено в сумі 434 руб. 84 коп.: 5%-ми банківськими державними білетами видавалося 400 руб., а готівкою – 34 руб. 84 коп.²⁶ Остаточне рішення щодо форм виплати позики приймалося на загальному засіданні губернського присутствія й фіксувалося в журналі-протоколі. Урядові позики за викуп земель чиншовиками в маєтках, які були під заборонаю, зберігалися в губернському з селянських справ присутствії.

Проведення чиншової реформи на підставі закону від 9 червня 1886 р. затяглося на роки. Це зумовлювалося роботою повітових присутствій, які перетворилися на безконтрольно-бюрократичні установи. Чиновники й землеміри наживалися за рахунок чиншовиків (вимір землі та необхідність доводити свої права). Тож викуп чиншовиками своїх земель тривав до 1917 р. Щоправда, у деяких маєтках він завершився раніше.

Отже, положення 1886 р. вирішило два питання: покінчило з рудиментами невластивого російському законодавству інституту чиншу й послабило напругу на селі (ненадовго). Фактично вирішення питання чиншовиків не було доведено до

логічного завершення, а зрівняло їх у статусі з колишніми кріпаками й значно погіршило майновий стан порівняно з останніми. Основна маса колишніх чиншовиків була позбавлена орних земель (в окремих випадках вони їх отримали, але в меншій кількості), права володіти сіножатями й вигонами, а також сервітутних прав. За землю, отриману внаслідок реформи, вони платили викуп у середньому по 50,04 руб. за десятину. Це свідчить про те, що поміщики "наділили" їх землею майже за ринковою ціною (середня ціна десятини землі в Правобережній Україні 1883–1892 рр. становила 57 руб. 27 коп.)²⁷. Чиншовиків прив'язали до поміщицьких маєтків шляхом надання права викупу присадибних ділянок. Вести своє господарство в таких умовах вони не могли й були змушені орендувати в поміщика орну землю, пасовища, право користуватися лісом та напувати власну худобу. Тож колишні чиншовики потрапили в орендну залежність до власників маєтків, яка посилювалася борговою залежністю від держави. Певна кількість поміщиків, особливо тих, фінансове становище яких було підірвано розвитком товарно-грошових відносин, прагнули продати окремі ділянки орної землі селянам, у тому числі й колишнім чиншовикам. Вони навіть примушували їх купувати землю, розриваючи орендні контракти та погрожуючи продати землю селянам із інших сіл (особливо в 90-х рр. XIX ст.). Із іншого боку, чиншовикам було легше, ніж селянам, розірвати стосунки із селом: вони не були членами громади з її круговою порукою і їх тримала лише присадибна земля. Саме ця верства сільського населення стала основним джерелом поповнення чисельності мешканців міст та містечок Подільської губернії. Від кінця 90-х рр. вони залишають сільськогосподарську працю й займаються дрібною торгівлею, ремеслом або поповнюють лави дрібного чиновництва (серед них були, хоча й небагато, писемні міщани, почесні громадяни та дворяни). Поштовхом до цього було й перманентне розорення колишніх чиншовиків унаслідок непомірно важкого орендного тягара та завищених викупних платежів.

Чиншова реформа 1886 р. загострила земельне питання в перенаселеній сільській місцевості губернії. Вона виштовхнула велику кількість сільських господарів у пошуках кращої долі в міста й містечка, спричинила зубожіння й революціонізацію значної частини населення, а також міграції в межах імперії. Чиншова реформа 1886 р. мала яскравіше виражений, ніж селянська 1861 р., буржуазний характер. Це пояснювалося тим, що вона проводилася в умовах, коли капіталістичний лад став домінуючим. Значна частина чиншовиків була перетворена на пролетарів, позбавлених землі й навіть можливості її орендувати, але вони потрапили в меншу правову та економічну залежність від поміщиків порівняно з поміщицькими селянами й отримали більше можливостей влитися до верств не-сільського населення.

¹ Лазанська Т.І. Реформа 1861 р. та її соціально-економічні наслідки // Історія України. Курс лекцій. – К., 1991. – Кн. 1. – С. 451.

² Пойда Д.П. Крестьянское движение на Правобережной Украине в пореформенный период (1866–1900 гг.). – Днепропетровск, 1960. – С.41.

³ Незабитовский В. Замечания по вопросу о чиншовой владении в западных губерниях. – К., 1883. – С. 3,4.

⁴ Незабитовский В. Указ. соч. – С. 218 – 221.

⁵ Бершадский О.А. Литовский статут и польская конституция // Историко-юридическое исследование. – СПб., 1893. – С. 1.

⁶ ЦДІАУ в м. Києві. – Ф. 142. – Оп. 316. – Спр. 72. – Ч.1. – Арк. 5.

⁷ Полное собрание законов Российской империи (далі – ПСЗРИ). – Собрание третье. – СПб., 1888. – Т. VI. – С. 275, 276.

⁸ Там же. – С. 276, 277.

⁹ Там же. – С. 277, 278.

¹⁰ Там же. – С. 280 – 283.

¹¹ Там же. – Дополнения к законодательным актам. – С. 95, 96.

¹² Пойда Д.П. Указ. соч. – С. 43.

¹³ Там же. – С. 44.

¹⁴ Хмельницький обласний державний архів (далі – ХОДА). – Ф. 679. – Оп.1. – Спр. 2, 7; Ф.112. – Оп. 2. – Спр. 419, 4192, 4200, 4201.

¹⁵ ХОДА. – Ф. 679. – Оп. 1. – Спр. 1, 3 – 5, 7 – 8, 10; Ф. 38. – Оп .1. – Спр. 1, 2.

¹⁶ Там само. – Ф. 112. – Оп. 2. – Спр. 4189, 4191, 4192, 4195 – 4199, 4206 – 4214, 4216, 4218, 4119, 4221, 4223, 4224.

¹⁷ ХОДА. – Ф. 112. – Оп. 2. – Спр. 4189. – Арк. 41 – 42; Спр. 4190. – Арк. 25, 236, 244, 635; Спр. 4191. – Арк. 405 – 406, 410 – 411, 414 – 415; Спр. 4192. – Арк. 356 – 357; Спр. 4194. – Арк. 4, 5, 8 – 10, 38; Спр. 4198. – Арк. 236 – 237; Спр. 4201. – Арк. 15 – 17; Спр. 4202. – Арк. 5 – 8; Спр. 4203. – Арк. 4, 5; Спр. 4294. – Арк. 30, 355 – 357; Спр. 4205. – Арк. 11 – 16; Спр. 4206. – Арк. 33, 34; Спр. 4208. – Арк. 7, 8; Спр. 4209. – Арк. 14 – 15; Спр. 4211. – Арк. 4, 5; Спр. 4212. – Арк. 5 – 6; Спр. 4213. – Арк. 11, 12, 16, 17, 27, 55, 133; Спр. 4215. – Арк. 6, 10; Спр. 4216. – Арк. 21, 22; Спр. 4221. – Арк. 17 – 22; Ф. 679. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 1507 – 1312; Спр. 2. – Арк. 11 – 23; Спр. 3. – Арк. 51 – 141; Спр. 4. – Арк. 79 – 105; Спр. 7. – Арк. 19, 21, 23, 25, 163 – 169, 188, 189; Ф. 38. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 13 – 26.

¹⁸ Там само. – Ф. 112. – Оп. 2. – Спр. 4191. – Арк.25.

¹⁹ Там само. – Спр. 4192.

²⁰ Там само. – Ф.112. – Оп. 2. – Спр. 4189. – Арк. 124; Спр. 4191. – Арк. 406; Спр. 4192, 4193. – Арк. 4; Спр. 194. – Арк. 20; Ф. 679. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 477, 478; Спр. 3. – Арк. 148, 196.

²¹ Там само. – Ф. 679. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 131, 219 – 222, 478; Спр. 3. – Арк. 143, 148; Ф.112. – Оп. 2. – Спр. 4202. – Арк.5, 6; Спр. 4205. – Арк. 18; Спр. 4197. – Арк. 13; Спр. 4219. – Арк. 12 зв.; Спр. 4221. – Арк. 13 зв.; Спр.4223. – Арк. 14 зв. – 15; Спр. 4224. – Арк. 11 зв.; Ф. 38. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 137; Ф.679. – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 104.

²² ПСЗРИ. – Т. VI. – С. 95, 96.

²³ ХОДА. – Ф. 38. – Оп.1. – Спр. 1 – 2; Ф. 679. – Оп.1. – Спр. 1, 8; Ф. 112. – Оп.2. – Спр. 4189, 4191, 4192, 4195 – 4200, 4202 – 4209, 4211 – 4216, 4218, 4219, 4221, 4223, 4224.

²⁴ Там само. – Ф.112. – Оп. 2. – Спр. 4207. – Арк. 78 зв.; Спр. 4208. – Арк. 13, 14; Спр. 4211. – Арк. 9; Спр. 4205. – Арк. 47; Спр. 4203. – Арк. 13; Спр. 4202. – Арк. 12 зв., 13 зв., 242; Спр. 4206. – Арк. 39; Спр. 4197. – Арк. 13; Спр. 4199. – Арк. 18, 156, 173.

²⁵ Там само. – Спр. 4189. – Арк. 128.

²⁶ Там само. – Спр. 4197. – Арк. 181; Спр. 4199. – Арк. 58 зв., 117 зв.

²⁷ *Пойда Д.П.* Указ. соч. – С. 49.

In the article, the forestry and onstitution of the Chynsh reform of 1886, as well as its realization on the Podillia province territory is being researched.